

O podpůrných skupinách

Oldřich Matoušek

V sociální práci se v posledních desetiletích nezávisle na sobě uplatňuje řada postupů, které vytvářejí podpůrné společenství, jež klientovi pomáhá řešit osobní nebo rodinný problém.

PŘÍKLADY PODPŮRNÝCH SPOLEČENSTVÍ

Svépomocná *mateřská centra* řeší izolaci, do níž by se jinak dostávaly matky na mateřské dovolené. Ženy si v těchto centrech organizují programy pro sebe a své děti, někde dokonce i pro celé rodiny.

Svépomocná *komunitní centra pro seniory* mají stejný účel — umožnit starším lidem trávit čas zajímavými aktivitami ve skupinách. Senioři jsou v těchto centrech jak poskytovateli, tak uživateli rozmanitých programů.

Rozšířená pěstounská péče uplatňovaná v USA je vlastně rozšířením hostitelské rodiny o rodinu v těžkostech (obvykle matku s dítětem nebo s dětmi). Podobně *Camphillská komunita* je přirozená domácnost rozšířená o klienty — obvykle lidi s mentálním postižením.

Koncepce *restorativní justice* přímo odkazuje ke zvyklostem Maorů na Nové Zélandě, totiž ke způsobu řešení případů, kdy někdo svým chováním překročil normy. Shromážděný kmen o věci jedná za účasti oběti, pachatele i jejich nejbližších příbuzných. V diskusi všech se hledá nejlepší varianta odčinění škody, kterou pachatel oběti způsobil. Na uskutečnění přijaté varianty pak také celý kmen dohlíží. Restorativní postupy se v současných západních společnostech začínají uplatňovat i mimo oblast trestní spravedlnosti, např. při řešení šikany ve školách nebo při řešení sousedských sporů. „Kmenem“ jsou v tomto případě zainteresovaní aktéři, především oběti, pachatele a jejich blízcí lidé.

Rodinné skupinové konference praktikované v současnosti v řadě evropských zemí jsou shromážděním blízkých i vzdálených příbuzných, o nichž koordinátor konference usoudil, že by mohli přispět k práci na „případu“; konference mají i několik desítek účastníků. Ti také hledají způsob, jak řešit aktuální problém někoho z rodiny (např. jak zajistit péči o malé děti, jejichž matka trpí psychózou, nebo jak se postarat o starého člena rodiny, který již není soběstačný) a nalezené řešení pak sami realizují.

Některé *programy pro rizikovou mládež* mají svou příznávanou inspiraci v přechodových rituálech, které v precivilizovaných společnostech mladým lidem pomáhaly překonat práh mezi dětstvím a dospělostí; provádějí se v menších skupinách vrstevníků vedených instruktorem.

Terapeutické komunity, v nichž se léčí lidé závislí na návykových látkách, jsou uměle vytvořenou malou kmenovou společností, ve které je podporována vzájemnost a co nejotevřenější komunikace.

VROZENÁ VÝBAVA JEDNOTLIVCE PRO SPOLEČENSKÝ ŽIVOT

Pro člověka je život ve větším společenství blízkých lidí přirozený. Izolace od tohoto společenství byla archaickým společnostmi pokládána za nejtěžší trest. Na udržování kontaktů s větším společenstvím lidí je člověk vybaven vrozenými „programy“. Kapacita lidského mozku pro zapamatování osob s jejich významnými charakteristikami činí okolo 150 jednotlivců (Barrett et. al., 2007). V citované knize lze nalézt tabulku dokládající existenci skupin zhruba této velikosti u řady kultur počínaje klany lovců sběračů přes neolitické vesnice na Středním východě (zhruba 6000 l. př. n. l.) až po sociální sítě našich současníků v tzv. vyspělých zemích. Anglické přísloví, které říká, že na vychování jednoho dítěte je potřebná jedna vesnice, vyjadřuje totéž z jiného hlediska: desítky příbuzných a známých jsou teprve dostatečně pestrým prostředím modelujícím sociální svět.

V okruhu komplexněji zapamatovaných osob funguje jistá solidarita, která je samozřejmě nejsilnější mezi nejbližšími příbuznými lidmi a nejbližšími přáteli. Tento užší okruh, čítající zhruba kolem 12 osob, citovaní autoři označují jako účastenskou skupinu (to jsou ti, kterých by se hluboce dotkla naše smrt) a pro několik úplně nejbližších lidí vyhrazují termín *podpůrná skupina* (to jsou ti, za nimiž bychom šli pro radu či podporu v době krize). Po druhé světové válce byly v sociologii a v příbuzných oborech velkým tématem *malé společenské skupiny*, které svou velikostí a některými charakteristikami odpovídají účastenským skupinám.

HISTORICKÁ POZNÁMKA

Zemědělská společnost středověku byla v Tönniesově (2005) smyslu ryzí *Gemeinschaft*, propojené společenství, v němž se lidé znali, měli mnoho osobních vazeb, jejich postavení bylo dané tím, komu se narodili, a po dosažení dospělosti se neměnilo. *Gesellschaft* je naproti tomu společností formálních, neosobních vazeb, příznačná pro firmy a organizace doby moderní; v této společnosti se postavení získává díky vzdělání a zásluhám.

Kláštery, vznikající v Evropě od 5. století, jsou kolektivy kleriků, kteří předtím své mnišství pěstovali jako jednotlivci-poustevníci. Při klášterech vznikají první zárodky ústavů pro lidi postižené sociálním vyloučením. Cílem zde byla jen podpora klientů v oblasti základních životních potřeb; klienti jako skupina nepředstavovali pro nikoho významné téma.

Ve středověku vznikají jako podpůrná společenství církevní sbory/bratrstva a řemeslnické cechy.

Velká specializovaná ústavní zařízení, která se rozšířila v době osvícenství, také nepočítala s tím, že by vztahy mezi chovanci mohly pro ně představovat přínos. V případě věznic a polepšoven se dělaly dokonce pokusy kontakty mezi chovanci omezovat (např. architektonickými bariérami nebo tzv. „tichým systémem“). Negativní účinky dlouhodobých pobytů v ústavním prostředí jsou dobře popsány a již několik desetiletí motivují snahy o „deinstitucionalizaci“ neosobních velkých ústavních zařízení.

Osvícenství zavádí povinnou školní docházku. Školní třídy ve školách jsou uměle vytvořenými vrstevnickými skupinami, které přesto někdy mají celoživotní soudržnost.

Industriální doba je příznivá pro vznik obchodních a výrobních společností, později jsou zakládány odbory a také podnikatelské svazy. Skupinami vzájemné podpory jsou i politické strany. Vznikají i profesní korporace a komory.

V pedagogických institucích, např. v salesiánských internátech, bylo už v 19. století reflektováno jako významný aspekt práce s mladými lidmi působení na kolektiv a kolektivem. Zakladatel salesiánské kongregace Don Bosco oslovuje chovance takto: „Každý z vás ať pozoruje u svých druhů, co je dobré a hledí to napodobit. Od jednoho se naučí pokoře a nemluvit tolik o sobě. Od druhého, který je mezi prvními ve škole, naučí se přesnému plnění vlastních povinností. Vidím zbožného kamaráda, usebraného v kostele, a následuji jeho dobrého příkladu...“ (Štechová, 1937, str. 199.) V Sovětském svazu chtěla makarenkovská pedagogika od 20. let 20. století programově vychovávat kolektivem.

Padesátá léta dvacátého století přinášejí ideu „terapeutického společenství“, která je dodnes využívána zejména při intenzivní léčbě závislostí na návykových látkách. Souběžně se v západním světě rozvíjí hnutí svépomocných skupin, které pomáhají lidem se společným druhem těžkosti bez asistence profesionálů.

VELKÁ SKUPINA JAKO PŘIROZENÉ PROSTŘEDÍ PRO VÝCHOVU DĚTÍ

V současných debatách o ohrožených dětech a mládeži se většina autorů pohybuje v poli vymezeném následujícími kótami: rodina, škola, státní orgány (sociálně-právní ochrana, kurátoři, policie, justice, zdravotnická a školská ústavní zařízení, věznice), subkultury mládeže. Zajistit dítěti/dospívajícímu vhodné výchovné prostředí je obecně přijímaný cíl státní sociální politiky i řady konkrétních aktérů, kteří pracují s konkrétním „případem“. Pojem vhodného výchovného prostředí je jen zdánlivě jednoduchý. Vždy jde o kompatibilitu mezi potřebami dítěte/dospívajícího a těch lidí, kteří se výchově podílejí. Potřeby se mezi jednotlivými dětmi/dospívajícími liší. A vyvíjejí se s věkem. Díky tomu nelze paušálně trvat na předpokladu, že dítě/dospívající vždy patří do rodiny, a že rodina je prostředím, bez kterého se dítě/dospívající neobejde.

Nepostradatelnost rodiny pro dítě asi dnes nikdo nebude zpochybňovat u malých dětí. I u nich však současné podoby rodinného soužití přinášejí otázku, zda sama „konstelace“ rodiny nelimituje možnosti dítěte a nepřináší určité deprivací vlivy. Mám zde na mysli především rodiny s osamělým rodičem (obvykle matkou), ve kterých vše, co dítě dostává, přichází z jednoho zdroje. Cokoli se s matkou děje ve smyslu nemoci, psychologického stresu, dopadu hmotné nouze — tyto rodiny jsou nejvíce ze všech ohroženy ekonomickou nouzí —, nemožnosti najít uspokojivé zaměstnání, dozvuků předchozího manželského nebo partnerského vztahu, nesnáží s navazováním nového partnerského vztahu atp., může rozkolísat duševní rovnováhu jediného dostupného dospělého pečujícího o dítě.

Z toho by bylo možné vyvodit závěr, že přirozené výchovné prostředí pro dítě je větší skupina lidí. Lidé před-civilizovaných společností v takových skupinách žili, a pokud nebyli vyhubeni, žijí v nich dodnes. V takových skupinách je dětem vždy k dispozici několik dospělých a indispozice matky je kompenzována aktivitou jiného člena skupiny. V některých dodnes živých kulturách je např. účast prarodičů na vý-

chově dětí větší, než účast rodičů. V našem typu kultury je tendence ke společnému bydlení v širokých rodinách příznačná jen pro rodiny žijící v extrémní nouzi (Kottak 1991).

ZDROJE

Barett, L., Dunbar, R., Lycett, J. 2007. *Evoluční psychologie člověka*. Portál: Praha.

Kottak, C.P. 1991. *Anthropology*. 5th Ed., New York, McGraw-Hill

Štechová, M. 1937. *Život světce*. Praha: A.Neubert.

Tönnies, F. 2005. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. 8. Ausg. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.